

Zvonimir Baletić*

**“Ivan Turčić:
DUGOROČNE TENDENCIJE KRETANJA
STANOVNIŠTVA ŽUPANIJA U REPUBLICI HRVATSKOJ
1961. do 1991.”**

- Dio 2. II. izdanje. Zagreb, Ekonomski institut, 2001., str. X+335.

Znanstvena statističko-analiitička studija Ivana Turčića “Dugoročne tendencije kretanja stanovništva županija u Republici Hrvatskoj” drugi je dio šireg projekta “Makroekonomski razvoj županija u Republici Hrvatskoj” koji je kroz tri desetljeća (1961./1962. do 1990/1991.) autor vodio u Ekonomskom institutu, Zagreb. Autor je godine 1997. objavio studiju “Narodni dohodak u Republici Hrvatskoj” kao prvi dio spomenutog projekta. Ovaj drugi dio daje opsežni pregled razvitka stanovništva županija Republike Hrvatske, pretežito u statističkoj obradi. Ukupan je obujam studije 335 stranica, od čega najveći dio otpada na tablice, grafikone i kartograme. Iako je sustavni prikaz razvitka stanovništva županija Republike Hrvatske ograničen na razdoblje 1961.-1991. godine, autor je ovaj prikaz dopunio i raspoloživim podacima o razvitku stanovništva i u razdoblju prije toga - 1900. do 1961., tako da studija sadrži opsežan i pouzdan prikaz stanovništva hrvatskih županija od početka ovoga stoljeća. Za tako opsežan prikaz bio je potreban golemi napor skupljanja i obrade podataka o stanovništvu hrvatskih županija, kakav ne možemo naći ni u jednom dosad objavljenom statističko-istraživačkom radu. Svako je poglavlje studije popraćeno metodološkim napomenama, tekstualnom analizom i odgovarajućim interpretacijama i zaključcima.

U svome prikazu kretanja stanovništva za Republiku i pojedine županije autor je odabrao određena obilježja stanovništva, koje je na isti način pratio u cijelom naznačenom razdoblju. Obuhvaćena su sljedeća obilježja stanovništva, koja je autor smatrao bitnima za karakter i dinamiku stanovništva. To su: (1) prirodno kretanje stanovništva u njegovim komponentama nataliteta, mortaliteta, prirodnog priraštaja,

---

* Primljeno u uredništvu: 20. 11. 2001.

vitalnosti, dobne strukture, fertiliteta; (2) tipovi kretanja dobnog sastava stanovništva; (3) aktivno stanovništvo koje obavlja zanimanje; (4) obrazovna razina stanovništva; (5) obuhvat omladine školovanjem; (6) građani Republike Hrvatske u inozemstvu. Taj prikaz dopunjen je dvama poglavljima o ukupnom stanovništvu u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji 1900.-1905. i o stanovništvu Hrvatske u Kraljevini Jugoslaviji po popisu od godine 1931. U posljednjem se poglavlju daje tabelarni sažetak osnovnih promjena stanovništva Hrvatske i njezinih županija za cijelo razdoblje između godina 1900.-1991.

Jedna od dugoročnih tendencija promjene osnovnih obilježja stanovništva Hrvatske u cjelini i za sve županije, brzi je pad stope nataliteta i odgovarajući pad stope prirodnog priraštaja. Dok je stopa prirodnog priraštaja na početku stoljeća iznosila 12,4‰, u godini 1990. pala je na 0,7‰, što praktično znači nulti rast. Takvo je kretanje ponajprije posljedica pada nataliteta, ali djelomično i porasta stope mortaliteta. U godini 1990. samo je 12 županija imalo mali prirodni priraštaj, a 9 je županija imalo negativan priraštaj, odnosno prirodnu depopulaciju. Takvom su razvitku stanovništva pridonosile migracije, kako unutar zemlje, tako i prema inozemstvu, pogađajući nejednako pojedine županije. Veliki dijelovi zemlje gubili su stanovništvo i ono se sve više koncentriralo u gradovima, izazivajući tako brzo pogoršanje dobne strukture pojedinih područja, posebno ruralnih. Neravnoteža demografskog razvitka sa svoje strane, stvarala je raznovrsne socijalne, razvojne i regionalne probleme.

Starenje ukupnog stanovništva Hrvatske, jednako kao i pojedinih županija, veoma je snažno došla do izražaja posebno u posljednjih tridesetak godina. Između godina 1961. i 1971. stanovništvo je prešlo iz stadija demografskog starenja u stadij demografske starosti (s udjelom starih u ukupnom stanovništvu većim od 12%, da bi do 1991. sve županije prešle u stadij duboke starosti (s udjelom starih većim od 15%).

Sa stajališta radnog potencijala stanovništva u razdoblju 1961.-1991. došlo je do veoma velikih promjena. Pored pogoršanja dobne strukture radno sposobnog stanovništva, nastale su i dramatične promjene u strukturi aktivnosti stanovništva po gospodarskim djelatnostima. Udio primarnih djelatnosti (poljoprivreda, ribarstvo, šumarstvo) smanjio se sa 55% na 15%, a industrije, rudarstva i građevinarstva povećao se sa 21% na 34%, a udio uslužnih i upravnih djelatnosti porastao je sa 24% na 51%. Pritom je ostvaren i visok porast razine obrazovanja stanovništva. Tako je godine 1961. samo 23,2% stanovništva imalo osnovno i više obrazovanje, u godini 1991. taj je postotak porastao na 70%. Obuhvat omladine obrazovanjem u brzom je porastu, osobito u srednjem i visokom obrazovanju. Obuhvat omladine srednjim obrazovanjem porastao je sa 32,3% na 66,3%, a obuhvat odgovarajuće dobne skupine visokim obrazovanjem sa 10% na 26%. Sve su te promjene posljedica dubokih promjena u strukturi i dinamici društveno-gospodarskog razvitka i, osim

usporenog rasta i starenja stanovništva, ostale predstavljaju pozitivne promjene i viši radni i stvaralački potencijal stanovništva.

Razlike između županija veoma su izrazite i ovise o brzini društveno-gospodarskog razvitka pojedine županije. Najpovoljnije su promjene zabilježile županije s jakim urbanim i gospodarskim središtima. Razlike među županijama u strukturi aktivnosti stanovništva uz to su uvelike ovisile o razlikama strukture gospodarstva. Primarne djelatnosti zadržale su relativno visok udio u aktivnom stanovništvu onih županija koje su zaostajale u razvitku i više se specijalizirale za primarne oblike proizvodnje.

Sustavna obrada golemog broja podataka i visokoprofesionalna i pouzdana izrada jedinstvenih pokazatelja razvitka stanovništva za sve hrvatske županije, za jedno dugo razdoblje izrazitih demografskih i društveno gospodarskih promjena, kakva je prikazana u studiji dr.sc. Turčića, predstavlja izvanredno vrijedan doprinos dubljem upoznavanju recentnih procesa razvitka u našem društvu i osnova je za procjene očekivanih promjena i budućih razvojnih i socijalnih problema. Demografski su procesi su procesi dugotrajni i njihovo se djelovanje prenosi na više godina, čak i na više naraštaja. Posljednji je popis stanovništva Hrvatska imala godine 2001., ali relevantni podaci još nisu raspoloživi. U posljednjih desetak godina političke i gospodarske tranzicije i ratna zbivanja koja su nas zahvatila sigurno su izazvali ubrzane promjene i u strukturama i u dinamičkim obilježjima stanovništva, ali će se njihova dubina i karakter moći ustanoviti tek novim statističkim i drugim istraživanjima. Kao podloga za nova istraživanja može dobro poslužiti ovakva studija, koja je na jednom mjestu sabrala i obradila najrelevantnije podatke i promjene, dajući nam čvrsto uporište za ocjenu tekućeg stanja i promjena i jednako kao i za buduća očekivanja.

Hrvatska u cjelini i pojedine njezine županije nalaze se pred novim razdobljem razvitka koje neće biti manje opterećeno problemima i izazovima i na koja se može adekvatno odgovoriti samo dobrim poznavanjem stanja i prirode procesa. Razdoblje 1961.-1991. bilo je specifično u društvenopolitičkom i gospodarskom smislu, s posljedicama koje nisu bile uvijek pozitivne i koje i danas opterećuju društveni i gospodarski razvitak ali njihovo rješavanje i pronalaženje novog i efikasnijeg puta razvitka pretpostavlja dobro sagledanje proteklih procesa i njihovih posljedica. To se posebno odnosi na područje demografskog razvitka, koji ne poznaje nagle promjene, nego održava visok stupanj inercije i kontinuiteta.

Zbog primarne, presudne i osjetljive uloge stanovništva kao ljudskih resursa i nositelja i okvira svih socijalnih i gospodarskih procesa, takva sustavna obrada podataka i pokazatelja o razvitku stanovništva u dugom razdoblju, u njihovoj strukturoj i dinamičkoj dimenziji, ima veliku upotrebnu vrijednost za sve nositelje razvojne strategije i pojedinačnih razvojnih odluka na razini Republike i županija.

Ona je i pouzdana osnova za demografsku, obrazovnu i socijalnu politiku, koje u razdoblju tranzicije dobivaju poseban značaj i važnost.

Ivan Turčić iskusan je istraživač, koji je najveći dio svog profesionalnoga života posvetio statistici, statističkim istraživanjima, regionalnim studijama i regionalnoj politici. Odabir i obrada pokazatelja upravo su prilagođeni potrebama regionalnih studija i regionalnog razvitka. Zato ova njegova studija može poslužiti kao neiscrpan izvor podataka i kao praktičan priručnik za uključivanje ljudskoga faktora u razne studije gospodarskih, socijalnih, obrazovnih i drugih problema na razini Republike i drugih razina razvojnog odlučivanja.